

Міняйлова А. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри сучасних мов
Гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), alevtina.minyaylova@nuos.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

У статті розглянуто проблеми й особливості психолінгвістичного аналізу тексту; простежено механізми його сприйняття і розуміння читачем, а також окреслено основні фактори, що впливають на зазначені процеси.

Ключові слова: *текст, психолінгвістичний аналіз, сприйняття й розуміння, проекція тексту, автор, читач.*

До кола наукових проблем, що досліджуються сучасними філологічними науками, входять й такі, що спрямовані на розв'язання низки важливих для цієї сфери знань питань, пов'язаних з відтворенням й сприйняттям тексту, а саме:

- Чому, читаючи один й той самий текст, читачі сприймають його по-різному або однаково?
- Чому те, що є очевидним для одного читача, для іншого залишається непомітним?
- Чому під час читання неодмінно виникає таке розуміння, а не інше?
- За якими критеріями можливо оцінити ступінь схожості (розходження) розуміння одного й того самого тексту різними читачами?
- Чому результат розуміння тексту може носити суперечливий характер, що усвідомлюється або не усвідомлюється читачами?
- Що уявляє собою результат розуміння тексту, яким чином він утворюється, які фактори впливають на його формування?

Вирішення цих та інших питань вимагає від науковців здійснення аналізу тексту з позицій не лише лінгвістики, а й психології. Такий симбіоз наук, втілений у психолінгвістиці, призвів до глибоких досліджень і значних отриманих результатів, особливо значущими з яких є доробки вчених:

В. Апухтіна, В. Беяніна, Т. Дрідзе, А. Залевської, І. Зимньої, Е. Камінської, Л. Леонтьєва, Л. Сахарного, Ю. Сорокіна та інших.

За *мету* дослідження ми ставили розкрити сутність психолінгвістичного аналізу тексту.

Відповідно до мети нами поставлено такі *завдання*:

- 1) визначити особливості психолінгвістичного аналізу тексту, що відрізняють його від суто лінгвістичного;
- 2) простежити механізми сприйняття й розуміння тексту;
- 3) окреслити основні фактори, що впливають на сприйняття й розуміння тексту.

Психолінгвістика як наука, що виникла на межі лінгвістики й психології, вивчає мову як психічний феномен людини. Тому психолінгвістичний аналіз тексту, на відміну від лінгвістичного, який досліджує текст як мовну одиницю, спрямований на дослідження проблем сприйняття й розуміння тексту читачем.

З точки зору лінгвістики текст визначається як «відтворення мови (висловлювання), що відбувається письмово або у друку» [9]. З позицій психолінгвістики текст – це «втїлена у предметі форма акта комунікації, мінімально необхідними компонентами якої є предмет комунікації, автор і реципієнт»[1,с.6].

Наукова доцільність психолінгвістичного аналізу тексту зумовлена складністю й багатогранністю психічних процесів людини, завдяки яким мовний матеріал упорядковується у мозку людини та відтворюється у разі необхідності. Формування, відтворення, сприйняття та розуміння тексту залежать не лише від його змістового наповнення. Важливу роль в зазначеному процесі відіграють особливості психічної сфери людини, яка цей текст відтворює або сприймає. Вони зумовлюють індивідуально-особистісне відтворення, сприйняття та розуміння тексту.

Тому, в той час, коли лінгвістичний аналіз тексту сфокусований на дослідженні мовних засобів, що передають його змістову та емоційну складові, у центрі психолінгвістичного аналізу постають інші фактори, а саме – людина, що відтворює або сприймає текст, та ситуація, в якій текст формується, відтворюється, сприймається та розуміється [6]. Отже, психолінгвістика розглядає текст у контексті конкретної комунікативної ситуації, емоційна складова якої та психічні особливості комунікантів визначають його форму і зміст.

Розглядаючи проблеми сприйняття й розуміння тексту, зазначимо, що ці процеси відображають двоступеневу структуру одного явища. Перший ступінь – сприйняття тексту – втілює у собі сенсорний рівень цього явища і є його процесуальною складовою. Другий ступінь – розуміння – виступає результативною складовою і втілює у собі смисловий рівень [6].

Сприйняття та розуміння тексту розглядаються як результат мовно-розумової діяльності людини, як «спосіб відбиття дійсності у свідомості ... за допомогою елементів системи мови» [2,с.13]. Результат сприйняття тексту читачем може носити позитивний або негативний характер. У першому випадку говорять про розуміння тексту читачем. Деякі автори (І. Зимня, О. Гвоздєва) вважають розуміння тексту не лише результатом, а процесом і результатом водночас і визначають його як діяльність, складний процес змістового сприйняття, що включає в себе рецепцію та осмислення, які здійснюються з опорою на багатогранний досвід реципієнта тексту.

Процес сприйняття й розуміння тексту реципієнтом складний і поетапний – від інтерпретації окремих слів, через розуміння окремих речень до осмислення всього тексту. Основним є третій етап – осмислення тексту цілком. Перші два етапи носять допоміжний характер, оскільки читач, звернувшись до тексту, ніколи не ставить собі завдання зрозуміти окремі слова і фрази. Процес розуміння тексту починається з пошуку його змісту та побудови гіпотези, а вже потім відбувається сприйняття окремих звуків, слів і речень. Отже, процес розуміння тексту не співпадає з послідовністю сприйняття інформації. І лише за

умов наявності взаємозумовлених зв'язків між зазначеними рівнями можна говорити про адекватне розуміння тексту [6,7].

В результаті осмислення тексту в свідомості у реципієнта формується його образ, який називається проекцією. Під проекцією тексту розуміють «ментальне утворення (концепт тексту, смисл тексту як цілісності), продукт процесу смислового сприйняття тексту реципієнтом, що в тій або іншій мірі наближається до авторського варіанту проекції тексту» [5, с. 35].

Ступінь адекватності розуміння тексту визначається ступенем збігу його проекцій у автора і читача. Якщо ці проекції максимально наближені одна до одної, то це означає, що читач чітко зрозумів те, що хотів передати у тексті автор, що свідчить про адекватну інтерпретацію тексту читачем [4].

Різні проекції свідчать про різні інтерпретації тексту. Відомі випадки, коли проекція тексту читача не збігається не лише з проекцією автора, а й з проекціями інших читачів. Частіше така неадекватна інтерпретація відбувається з художніми текстами, оскільки їх зміст і стиль написання передбачають вільне трактування, домислення тощо.

Проблема адекватності інтерпретації тексту постає у центрі уваги науковців: В. Беляніна, Т. Дрідзе, А. Залевської, І. Зимньої, А. Леонтьєва та ін. Вчені одностайні у думці про те, що у процесі сприйняття й розуміння тексту реципієнт опирається на свій попередній почуттєвий і раціональний, індивідуальний і соціальний досвід.

Досліджуючи окреслену проблему, В. Белянін виокремлює два типи читачів за характером сприйняття й розуміння художніх текстів. До першого типу вчений відносить читачів, які інтерпретують текст максимально наближено до авторського задуму, покладеного у зміст тексту. В цьому випадку розуміння тексту читачем відповідає авторській концепції, що не можна сказати про читачів другого типу, які сприймають й розуміють текст віддалено від змісту, задуманого автором. Таких читачів прочитаний текст спонукає до розумової діяльності, спрямованої на формування власних думок, ідей тощо. В результаті

зміст тексту, сприйнятого реципієнтом, значно відрізняється від змісту тексту, написаного автором [3].

В. Белянін стверджує, що найбільш адекватно зміст тексту інтерпретується тим реципієнтом, психологічна структура свідомості якого максимально наближена до психологічної структури свідомості автора. Вчений вважає, що зміст будь-якого художнього тексту зумовлений не лише лінгвістичними, а й психологічними закономірностями і відповідає тому чи іншому типу акцентуації людської свідомості (паранойяльному, епілептоїдному, маніакальному, депресивному, істероїдному) [2].

Відповідно до типів акцентуації свідомості В. Белянін розробив психолінгвістичну типологію художніх текстів по емоційно-смісловій домінанті – «системі когнітивних і емотивних еталонів, характерних для певного типу особистості, які виступають психологічною основою ... вербалізації картини світу в тексті» [2,с.54]. Ця типологія передбачає виокремлення таких типів художніх текстів: «світлі», «темні», «веселі», «сумні», «красиві», «складні». На думку вченого, автор тексту передає його зміст через призму особистісного ставлення до подій, які він описує, відповідно до свого типу акцентуації свідомості. При цьому він використовує такі елементи мови, які мають для нього особистісний смисл. Тому, як наполягає В. Белянін, для кожного типу тексту можна виявити певний набір тем – об'єктів описання матеріального, соціального й емоційного світу особистості і скласти перелік наборів лексичних одиниць, що найчастіше зустрічаються у текстах одного й того ж типу, а в текстах іншого типу мають інше значення [2].

Крім зазначених вище, до факторів, що впливають на сприйняття й розуміння тексту людиною, слід віднести також її психофізіологічні особливості, зумовлені статтю. Результати чисельних досліджень в області гендерної психології свідчать про наявність істотної різниці між психологічними особливостями чоловіків і жінок. У контексті нашої проблематики найбільш актуальними є такі. У жінок більш розвинена інтуїція, у чоловіків – логіка. Жінки більш схильні до аналізу, конкретики, чоловіки – до узагальнення й

абстрагування. Жінки приділяють більше уваги деталям, чоловіки частіше сприймають текст у цілому.

Вплив психофізіологічних особливостей людини на механізми сприйняття й розуміння тексту не обмежується статевими. Не меншої значущості набувають й вікові психофізіологічні особливості(О. Зорькіна). На думку вченої, вони певною мірою впливають на сформованість у людини системи знань про світ, що, в свою чергу, зумовлює диференційний підхід до сприйняття й тлумачення змістового компоненту тексту [6]. Ці знання, а також загальна спрямованість особистості, характер її світоглядних позицій, переконань дозволяють читачу формувати власне ставлення до прочитаного тексту, домислювати його, «читати між рядків», сприймати події, описані в тексті, як реалістичні або ні тощо.

Висновки. Таким чином, психолінгвістичний аналіз тексту спрямований на дослідження механізмів сприйняття й розуміння тексту, що зумовлюються типом акцентуації свідомості реципієнта, його статевими і віковими психофізіологічними особливостями, загальною спрямованістю особистості, характером світоглядних позицій тощо. Механізм сприйняття й розуміння тексту передбачає проходження сенсорного й смислового рівнів і носить поетапний характер.

Література і джерела

1. **Апухтин, В.Б.** Психолінгвистический метод анализа смысловой структуры текста: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / В.Б. Апухтин. – М., 1977. – 29 с.
2. **Белянин, В.П.** Основы психолінгвистической диагностики: (Модели мира в литературе) / В.П. Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248 с.
3. **Белянин, В. П.** Психолінгвистические аспекты художественного текста / В.П. Белянин. – М. : Изд-во Московского Ун-та, 1988. – 123 с.
4. **Дридзе, Т.М.** Текст как иерархия коммуникативных программ (информативно-целевой подход) /Т.М. Дридзе / Смысловое восприятие речевого сообщения: (в условиях массовой коммуникации) ; [отв. ред. Т. М. Дридзе, А. А. Леонтьев]. – М. : Наука, 1976. – С. 48–57.

5. **Залевская, А.А.** Психолингвистические аспекты взаимодействия слова и текста / А.А. Залевская, Э.Е. Каминская, И.Л. Медведева, Н. В. Рафикова. – Тверь, 1998.

6. **Зорькина, О.С.** О психолингвистическом подходе к изучению текста / О.С. Зорькина // Язык и культура. – Новосибирск, 2003. – С. 205–210.

7. **Лурия, А.Р.** Речь и мышление. – М., 1975.

8. **Розенталь, Д.Э.** Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов / Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова –Минск: Ониск, Мир и Образование, Харвест, 2008. – 624 с.

References

1. Apukhtin V.B. Psikholingvisticheskiy metod analizasmyslovoystrukturny teksta : avtoref. dis. nasoi skani enauch. stepen ikand. filol. nauk. : spets. 10.02.19 «Obshchee yazykoznaniye» / V.B. Apukhtin. – M., 1977. – 29 s.

2. Belyanin V.P. Osnovypsikholingvisticheskoydiagnostiki: (Modelimiravlitel'noste) / V.P. Belyanin. – M. : Trivola, 2000. – 248 s.

3. Belyanin V. P. Psikholingvisticheskie aspektykhudozhestvennogoteksta / V.P. Belyanin. – M. : Izd-voMoskovskogoUn-ta, 1988. – 123 s.

4. Dridze T.M. Tekstkakierarkhiyakomunikativnykhprogramm (informativno-tselevoy podkhod) / T.M. Dridze / Smyslovoevospriyatieredovogosoobshcheniya: (vusloviyakhmassovoykommunikatsii) ; [otv. red. T.M. Dridze, A. A. Leontev]. – M. : Nauka, 1976. – P. 48-57.

5. Zalevskaya A.A. Psikholingvisticheskie aspekty vzaimodeystviya slova i teksta / A.A. Zalevskaya, E.Ye. Kaminskaya, I.L. Medvedeva, N.V. Rafikova. – Tver, 1998.

6. Zorkina O.S. O psikholingvisticheskom podkhode k izucheniyu teksta / O.S. Zorkina // Yazyk i kultura. – Novosibirsk, 2003. – P. 205-210.

7. Luriya A.R. Rech i myshlenie. – M., 1975Luriya A.R. Rech i myshlenie. – M., 1975.

8. Rozental D.E. Spravochnik po russkomu yazyku. Slovar lingvisticheskikh terminov / D.E. Rozental, M.A. Telenkova. – Minsk: Oniks, Mir i Obrazovanie, Kharvest, 2008. — 624 s.

Miniaylova A. V., Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Head of the Department of Modern Languages, Humanitarian Institute of National University of Shipbuilding after Admiral Makarov (Ukraine, Mykolaiv),
alevtina.minyaylova@nuos.edu.ua

Text psycholinguistic analysis problems

Problems and features of psycholinguistic analysis of text are considered in the article, the mechanisms of his perception and understanding are traced by a reader, and also basic factors influencing on the indicated processes mark.

Key words: text, psycholinguistic analysis, text perception and understanding, text projection, author, reader.

Миняйлова А. В., кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой современных языков Гуманитарного института Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова (Украина, Николаев),
alevtina.minyaylova@nuos.edu.ua

Проблемы психолингвистического анализа текста

В статье рассмотрены проблемы и особенности психолингвистического анализа текста; прослежены механизмы его восприятия и понимания читателем, а также обозначены основные факторы, влияющие на указанные процессы.

Ключевые слова: текст, психолингвистический анализ, восприятие и понимание, проекция текста, автор, читатель.